

Masser af sjældne ting og sager i Rosborg Sø

En junidag i 1992 skulle skovfogeden fra Mønsted tale med nogle af militærfolkene på Finderup Øvelsesplads. Man havde aftalt at mødes ved stålbroen over Mønsted Å, som benyttes af de tunge bæltekøretøjer.

Der på broen lå et par store klatter mudder, som et bæltekøretøj havde smidt af sig. Sort mosejord fra den udtørrede Rosborg Sø – men hvad var det? Ved den ene mudderklat lå en halv meter lang, mudret tingest, som var blevet hevet med op af søbunden. Skovfogedens nysgerrighed var vakt, han sparkede lidt i mudderet, og ud trillede et 3400 år gammelt sværd fra bronzealderen.

Det var ikke første gang, Rosborg Sø afleverede et arkæologisk fund.

Efter den mislykkede tørlægning i 1868 dukkede en del primitive redskaber fra stenalderen op i den sydlige ende af søen. Spaltede dyrenogler, en hjortetak samt nedrammede pæle og tre oldtidsbåde af udhulede stammer blev fundet. De af fagfolk som tegn på, at der i tidernes morgen har været en boplads fra Maglemosekulturen ved søen.

Langt mere synligt, men nok så mystisk, er resterne af et omfattende voldanlæg vest for den udtørrede sø.

Arkæologerne ved ikke præcist, hvordan Margrethevolden skal forklares, så der er flere teorier om formålet med det 85 hektar store område, der er omgivet af en 2500 meter lang, halvcirkelformet vold med en dyb, foranliggende grav.

En lokalhistoriker har fremsat den teori, at det har været en indhegning omkring en helligdom. Andre historikere betragter det som mere sandsynligt, at der har været tale om et tilflugtssted i krigstid. Ejendommeligt nok er der aldrig foretaget arkæologiske udgravninger af volden, så der foreligger ingen håndfaste genstande til støtte for en bestemt opfattelse.

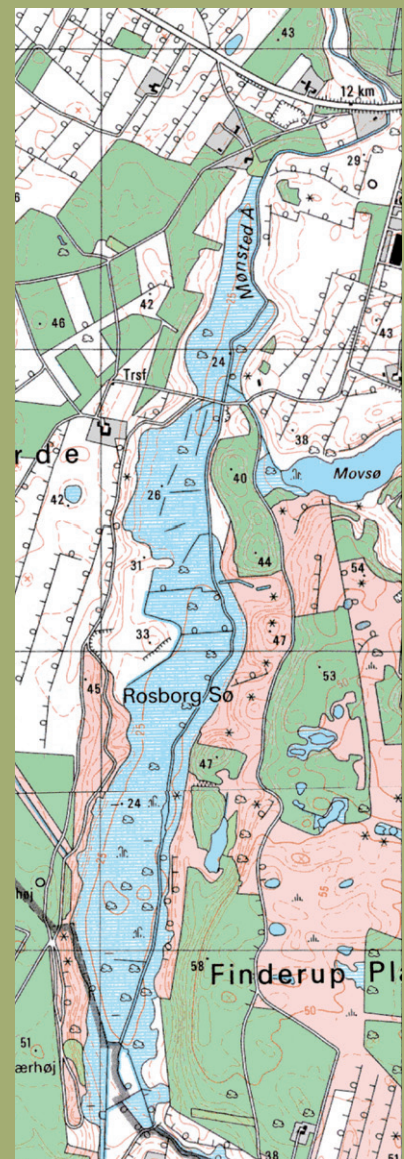
Af sin slags er Margrethevolden

Rosborg Sø

Langstrakt hedesø på 70 hektar i tunneldal, 12 kilometer sydvest for Viborg. Opstemmet som møllesø frem til sommeren 1868, hvor den første gang blev tørlagt. Atter forsøgt kultiveret i 1917, 1930 og 1944. Eksproprieret som militært øvelsesterræn i 1963. Interessant voldanlæg samt arkæologiske fund. Naturhistorisk især kendt for landets største forekomst af planten Gul Stenbræk. Plan for genetablering opgivet. Omfattet af Natura 2000 som EU-habitatområde nr. 37. Kortene er fra 1878 og 1989.

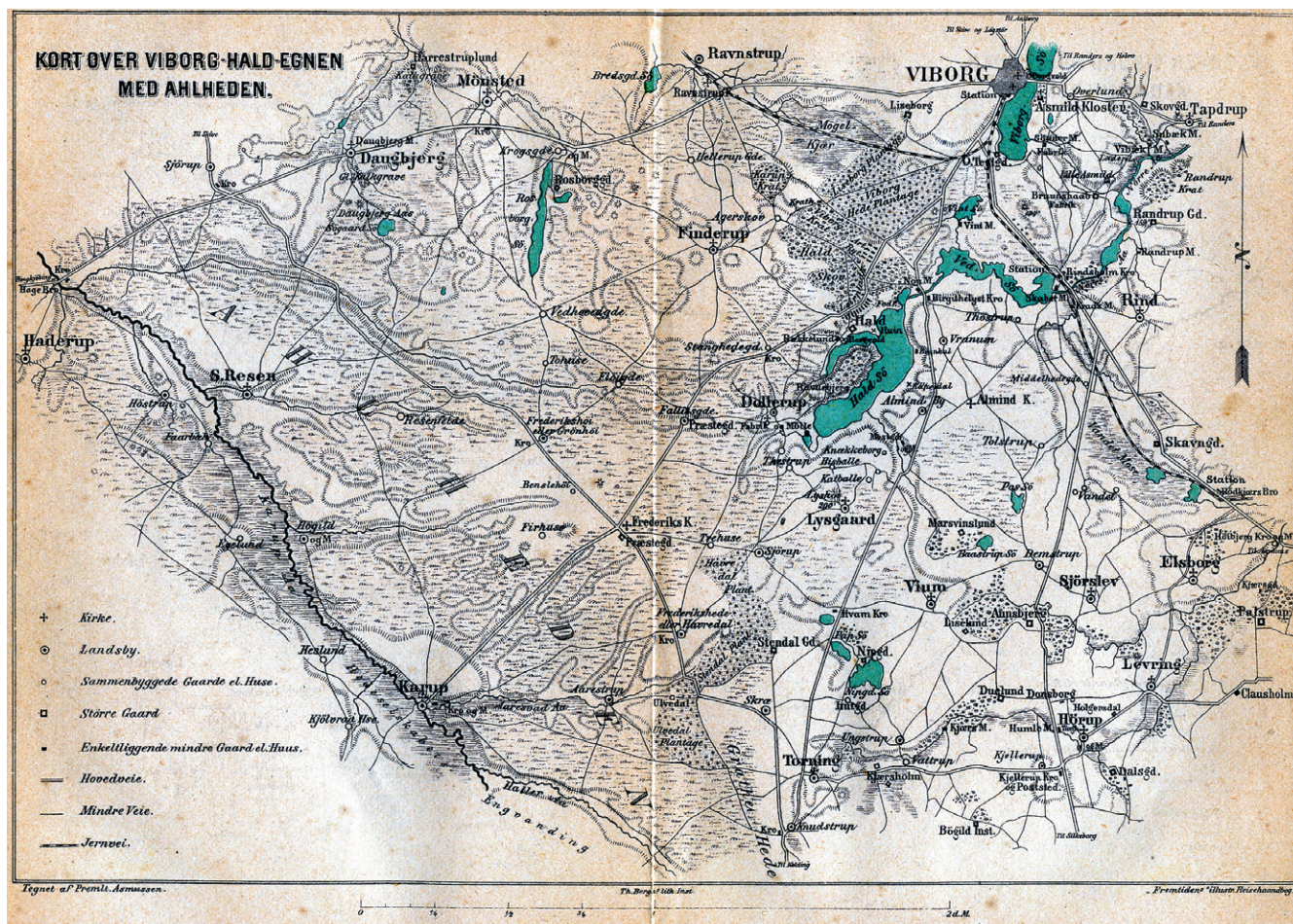
Viborg Kommune.

Koordinater: 6253199, 513291.

den næststørste herhjemme. Det største voldanlæg ligger ved Virket på Falster. Her søgte beboerne beskyttelse

mod de hærgende vendere i 1158, hvis ellers man kan stole på den gamle krønikeskriver Saxo Grammaticus.

Et malende billede af Alheden og dens udstrækning blev givet i den første danske turistguide for »Jylland«, som blev trykt i april 1870 med den legendariske krigskorrespondent P.V. Grove som redaktør. Her ligger Rosborg Sø på kanten af Alheden, hvor også Bredsgårde Sø og Søgårde Sø er opført. I lighed med Rosborg Sø er de begge udtørrede i dag.

Voldsteder af denne slags bør nok betragtes som tilflugtssteder, hvor egnens befolkning kunne forsvare sig selv og deres husdyr i ufredstider.

Selve navnet »Margrethevolden« er blevet tolket af nogle forfattere som et bevis på, at den danske dronning Margrethe den Første har været initiativtager til voldstedet. Det stemmer dog ikke med, at volden sandsynligvis er ældre end regenten, der var født i 1353 og døde af pest i 1412.

Den drillesyge møller

Der fortælles en anekdote om udtørringen af Rosborg Sø, som angiveligt skulle være sket som en hidsig mands hævnakt overfor en drillesyg møllejer.

Mere sandsynligt er det nok, at årsagen var den feberagtige udtørringsdille, som efter 1860 også kom til Mønsted Sogn. Det er værd at be-

mærke, at landevejen Viborg-Holstebro, der går gennem Mønsted by, blev anlagt under opsyn af vejingeniør Enrico Mylius Dalgas i midten af 1850'erne. Det var samme Dalgas, der blev Hedeselskabets første direktør ved stiftelsen i 1866.

Men her er anekdoten:

Nedstrøms for Rosborg Sø lå Krogsgaard Mølle, der brugte søen som mølledam. Møllen lå på vestsiden af Mønsted Å, umiddelbart nord for den nye landevej mellem Viborg og Holstebro. Oppe ved søen lå der nogle lavtliggende engarealer, der hørte under Rosborggård. Forholdene på disse enge var helt afhængige af, hvor meget mølleren opstemte vandet, og ifølge krønikeskriveren var mølleren ofte i drillehjørnet.

Da hændte det en dag under høstet, at den daværende ejer af Rosborggård, Niels Jakobsen, gik ned og tog sig en snak med mølleren. Der var for

meget vand i søen, og det generede endnu en gang bjærgningen af hø.

I samtalen løb røg denne finke af fadet: »Dersom du ikke holder op med de kunster, så skal jeg sørge for, at Krogsgaards Vandmølle skal komme til at gå med »tar« [tørt, red.] hjull!«

Sådan lød det fra den vrede Rosborggårdsejer, og sådan blev det.

I den tørre sommer 1868 blev møllens stighord hevet op, og vandet begyndte at strømme ud af Rosborg Sø. Det hjalp straks på de små englodder langs bredden, men søen var ikke sådan at få bugt med. Både fra væld i bredderne og fra kilder i søbunden væltede vandet op. Selveste Mønsted Å havde jo sit udspring i bunden af søen.

Så det, der skulle have været nye frugtbare engarealer, forblev et sumpet vådområde.

Såvidt anekdoten. Ifølge en grundig lokalhistorisk beskrivelse var det

forpagter Joachim Heinrich Müller fra Liseborg ved Viborg, der forestod den første tørlægning.

Forpagter Müller, der oprindelig var fra Holsten, erhvervede i slutningen af 1860'erne rettighederne til Rosborg Sø og gennemførte det første mislykkede forsøg på tørlægning. Dernæst kastede han sig over udtørring af de store søer syd for Silkeborg, hvilket dog heller ikke lykkedes, før han vendte sig mod Flyndersø. Her indgik han i et interessentskab i foråret 1871 sammen med tre andre investorer. To år senere måtte Flyndersø-tørlægningen dog også opgives.

Plovjernets kultiverende æg

Det landskab, hvor den langstrakte tunneldal lå med Rosborg Sø i bunden, fremstod helt anderledes mørkt og vildsomt end i dag, hvor plantager og kornmarker helt har overtaget lyngens rolle som dominerende monokultur. Alheden begyndte umiddelbart vest for Viborg, og Rosborg Sø lå inde på den øde hede.

Et malende billede af Alheden er beskrevet i den første danske turistguide for »Jylland«, som blev udgivet i april 1870 med den berømte krigskorrespondent P.V. Grove som redaktør. Grove huskes den dag i dag for sine dramatiske reportager fra den blodige nedslagtning af de danske soldater i 1864-nederlaget til den prøjsiske overmagt ved Dybbøl.

Om den egn, hvor Rosborg Sø lå, står der i guidebogen, der dog ikke er helt up-to-date med afvandingsprojektet:

»Fra kæmpehøjene ved Finderup ser man heden brede sig frem mod vest i de vildeste former (stejle, sorte bakker, dybe, mørke dale, hist og her mellem højene dybtliggende søer, således den lange Rosborgsø med god andejagt; øst for Rosborggård en kæmpehøj). Man vandrer her på gammel skovbund; mellem den kraftige, brune lyng findes enebærris, gyvelens gule blomster, blåbærbuske, egepurrrer og selv den hvide skov-anemone (af moserne drages mægtige fyrrestammer op). Et stoltere, vældigere hede-landskab end det, der fra Dollerup, Hald og Finderup vælter sig frem i vilde, mørke

lyngbølger mod Resen, Vrov og Hagebro Kro, skal ikke let findes; og det er i en vis forstand med en slags æstetisk vemod, man tænker på, at også disse så ejendommelige landskabsbilleder engang kunne tilintetgøres af plovjernets kultiverende æg.«

På gyngende grund

Efter den mislykkede udtørring i 1868 lå Rosborg Sø uforstyrret hen i de næste 40 år, men glemt var sagen ikke.

I 1908 anmodede den daværende ejer Hedeselskabet om »assistance«, og i 1912 blev der bestilt et »kunstigt afvandingsprojekt« hos Hedeselskabet, ifølge et »andragende« fra en sagfører Ørum i Viborg. Meget mere ved vi ikke om forspillet til det næste afvandingsforsøg, som går i gang, da Søren Møller fra Nørre Mølle og »maskinhandler Beerring« fra Viborg køber 22 hektar land af søen omkring 1913. Prisen var 4000 kr. (214.000 kr. i 2008-værdi).

Den meget lave pris – knap 10.000 nutidskroner pr. hektar – skyldtes nok, at arealet indtil nu havde været uden nogen større værdi. Hvis ikke bunden var vanddækket, var den så blød, at ingen kunne færdes på den. Højbjergningen var yderst vanskelig, til dels umulig, og kvaliteten af høet meget ringe.

De nye ejere opførte en 25 meter høj vindmølle, som skulle pumpe søen tør, men det magtede den ikke. I vindstille perioder løb søen atter fuld. Dette afvandingsforsøg sluttede brat, da møllen en dag blæste omkuld.

I begyndelsen af 1930'erne blev der givet grønt lys for et nyt afvandingsforsøg. Vandsynet for Daugbjerg-

Bronzesværdet fra Rosborg Sø blev fundet 3. juni 1992. Det er erklæret danefæ, men udponeret på Skive Museum. Der er tale om et fuldgrebs-sværd med fæste og klinge, der holdes sammen af to små nitter og en større. Sværdet er 46,5 cm langt, og ornamentikken på fæstet består af om-løbende linjer i bundter af fire-fem stykker. Under disse ses en kombination af buer og linjer. På selve fæsteknappen er der en kombination af stik og linjer. Sværdet er yderst velbevaret, selvom det stammer fra ældre bronzealder og er ca. 3400 år gammelt. Foto: Ove Madsen, Museernes Bevaringscenter i Skive.

Margrethevolden ligger vest for Rosborg Sø som et uløst mysterium. Den dybe grav ses tydeligt i terrænet, men hvad funktionen har været med dette storslåede jordarbejde, der strækker sig over 2500 meter, er ikke afklaret. Foto: Erling Krabbe, Skov- og Naturstyrelsen.

Gul Stenbræk er en lille plante mellem 10-30 cm høj, der blomstrer smukt gult i juli-september. Planten er almindelig i de polare egne, og var det også i Danmark under sidste istid. Bemærkelsesværdig er forekomsten i vore dages klima, men det skyldes, at kildevældets temperatur ligger stabilt på ca. 7-8 grader året rundt, og det sommerkølige vand skaber dermed livsbetingelser for denne arktiske planteart. Foto: Jimmy Lassen.

Mønsted-Smøllerup sogneråd sagde ja i februar 1931, hvorefter Landvæsenkommissionen afsagde sin kendelse i marts 1934. Forholdene i den udtørrede sø skulle forbedres ved at uddybe afløbet gennem søen samt på en kortere strækning af Mønsted Å nedstrøms ved Krogsgaarde.

Der blev atter sendt bud til Viborg efter ingeniørerne fra Hedeselskabet. De udarbejdede et projekt til 30.000 kr. (950.000 kr. i 2008-værdi), som lodsejerne sagde ja tak til. Formentlig har der været tale om et grundforbedringsprojekt efter den nye lovgivning fra 1933, hvor der både blev givet direkte statsstøtte og tilbud om statsgaranterede lån til lodsejerne for resten af beløbet.

Entrepreneur Helmer Christensen fra Bjerringbro fik entreprisen, og i september 1935 gik arbejdet i gang.

Planen var at grave en landkanal langs østbredden af søen samt foretage en uddybning af åløbet nedenfor den nedlagte Krogsgaard Mølle. Så skulle man vel kunne få vandet ud.

Imidlertid viste søen sig yderst drilagtig.

Fra utallige væld piblede vandet frem, og gang på gang brød kanalens og åens sider sammen, så man måtte begynde forfra. Det blev nødvendigt med omfattende sikringsarbejder,

både i afvandingskanalen og i åløbet, men også her drillede forholdene. I tilfælde, hvor man troede, at faskinerne skulle bygges med to meter lange pæle, måtte man helt op på syv meter, og selv da var det så som så med holdbarheden.

Helt bogstaveligt arbejdede man på gyngende grund, og snart var de 30.000 kr. brugt, uden at en afslutning var indenfor rækkevidde. Skulle man fortsætte eller give op?

Det blev besluttet at fortsætte, da man opnåede tilsagn om endnu et lån fra staten på nye 30.000 kr. Langs fire kilometer af både kanalen og åen blev der nedrammet pæle, monteret brædevægge og opsat faskiner. Omkring 1937 mente man at have nogenlunde styr på forholdene, men vellykket var projektet ikke.

Det sidste forsøg

Trods de store investeringer på knap to nutidsmillioner fungerede tørlægningen af søen stadig ikke.

Da Rigsdagen vedtog loven om statsstøtte til landvinding i november 1940 åbnede der sig en pengekasse for et allersidste forsøg. En gruppe lodsejere satte sig for at gennemføre endnu et projekt med politisk støtte fra Daugbjerg-Mønsted-Smøllerup sogneråd og økonomisk støtte fra staten.

Ved Afvandingskommissionens møde 2. december 1943 vedtog en »væsentlig majoritet« af de fremmødte lodsejere at søge statstilskud til at forbedre afvandingen på 55 hektar af den tørlagte Rosborg Sø. Man ignorerede det faktum, at fire lodsejere med til sammen 14 hektar ikke var til stede. Der manglede også fire andre lods ejere. De var rent faktisk aldrig blevet indbudt.

Men det forhindrede ikke flertallet i at søge om totredjedele statstilskud samt en tredjedel statsgaranteret lån til en projektudgift på 33.000 kr. (630.100 kr. i 2008-værdi). Projektet skulle være gennemført inden 1. april 1945.

Lodsejerne fik pengene, men tidsrammen blev sprængt, og projektet

Den udtørrede sø har været under tilgroning i en længere årrække. Der vokser masser af gyvel i lyngheden, hvor nåletræer også skyder op. Områdets vigtigste attraktion er nok de såkaldte Paludella-væld på vestskrænterne ned til søen. Denne naturtype er opkaldt efter den sjældne Piberensermos (Paludella squarrosa). Her finder man Danmarks vigtigste lokalitet for Gul Stenbræk med ikke mindre end 75 pct. af alle individer på landsplan.

kom til at koste ekstra.

I august 1946 måtte Hedeselskabet på vegne af lodsejerne bede Landbrugsministeriet om yderligere 9.000 kr. (171.300 kr. i 2008-værdi), og igen i januar 1948 om 4.300 kr. (77.600 kr. i 2008-værdi). Kun med en sådan forhøjelse skønnede man, at der ville være »rimelig udsigt til at dette meget vanskelige og besværlige arbejde endelig kan føres til en heldig afslutning«.

Ved godkendelsen af det endelige regnskab i april 1948 havde projektet kostet 46.226 kr. (879.000 kr. i 2008-værdi), en overskridelse på knap 40 procent.

Og så fungerede afvandingen alligevel ikke, men nu var der ikke tilskud til flere forsøg på at gøre det umulige.

Femten år senere var det helt slut med at eksperimentere med Rosborg Sø til landbrugsformål. Nu skulle området være krigsskueplads.

Den kolde krig var på sit højeste i de år, og over hele landet blev store

områder inddraget til at opfylde forsvarets behov for at kunne ruste sig til kamp mod den røde fare fra øst. Selv ikke naturskønne arealer gik fri.

I 1963 oprettede forsvaret Finderup Øvelsesplads på 1064 hektar. Ved ekspropriation erhvervede Prindsens Livregiment samtlige arealer, hvis ejere havde været bidragspligtige til vedligeholdelsen af vandløbene i Rosborg Sø, dvs. de lodsejere, der havde søgt om statsstøtte knap tyve år tidligere til at forbedre afvandingsforholdene. I et brev til kommunen meddelte Forsvarets Bygningstjeneste i august 1964, at man ikke var interesseret i at fortsætte afvandingen. I brevet stod der bl.a.:

»Da staten således nu står som ejer af hele den oprensningspligtige kanalstrækning, og da forsvaret er uden interesse i en sådan oprensning, skal distriktet foreslå, at kanalen, der et sognevandløb, nedlægges som sådant (...)«

Den tørlagte Rosborg Sø fik atter lov til at ligge hen.

Til kamp for rigkær, kildevæld og hængesæk

I dag anvendes Finderup Øvelsesplads til uddannelse og øvelse for mandskab i både bælte- og hjulkøretøjer samt enheder til fods. Det er Jydske Dragonregiment, der administrerer området, hvor der kan gennemføres øvelser i et omfang, der svarer til en bataljons størrelse på 4-600 soldater.

Den tidligere sø består i dag af en vidstrakt moseflade med hængesæk på i alt 59 hektar. Mosefladen er ved at være tilgroet med birk og pil, især i den sydlige del. I nordenden på begge sider af stålbroen ligger der stadig rudimenter af den gamle søflade i form af tre småsøer på til sammen 6,3 hektar. På vestsiden omgives mosefladen af enge med græssende kreaturer.

Imidlertid er det Forsvarets erklærede hensigt, at de store naturværdier på Finderup Øvelsesplads skal plejes og passes og gerne forbedres. Det fremgår af den plejeplan for hele det

I den nordlige ende af Rosborg Sø ligger der tre mindre vandsamlinger som rester af den oprindelige sø. Der er ikke tale om meget mere end en halv hektar vand, men det er interessant at se, hvor højt det naturlige vandspejl ligger i forhold til den stærkt nedgravede Mønsted Å (til venstre). Billedet er taget mod syd fra stålbroen.

store areal, der blev vedtaget første gang i 2001 og fornyet i 2008.

Det største projekt var at få genskabt den oprindelige Rosborg Sø. Om formålet skrev man i plejeplanen allerede i 2001:

»Søen er afflere omgange forsøgt drænet, og i dag breder buske sig ud over den tidligere søflade. Ved at hæve vandstanden håber man at kunne skabe bedre levedygtigheder for insekter, vandplanter og fugle.«

I plejeplanen beskrives det særlige ansvar for at bevare den sjældne plante gul stenbræk, som vokser med sin største danske bestand langs vestsiden af Rosborg Sø. Hele 75 pct. af samtlige planter i Danmark findes her, men da planten udelukkende forekommer i de såkaldte Paludella-væld oppe på skrænterne, vurderede man, at det ikke ville skade de sjældne planter, at man genskabte den gamle sø længere nede.

Men sådan kom det ikke til at gå.

Natur blokerer for natur

Da den første miljømilliard blev afsat i februar 2007 af den daværende miljøminister Connie Hedegaard, blev der givet grønt lys for at genskabe de naturlige vandforhold i Rosborg Sø. Skov- og Naturstyrelsen Midtjylland, der hører hjemme i miljøministeriet, fik overdraget opgaven.

Der herskede ikke megen tvivl om, at Rosborg-projektet skulle være et af flere naturgenopretningsprojekter i en særlig prestigebetonet indsats for at lappe på den daværende regerings elendige miljøimage.

Men projektet vil næppe blive realiseret. Paradoksalt nok er det den sjældne natur, der spænder ben for planerne.

Til at begynde med gik det ellers så glat. Allerede inden udgangen af februar 2007 lå der en detaljeret forundersøgelse på ministerens bord med tre forskellige scenarier for de fremti-

dige vandstandsforhold i en genskabt sø. Der kunne vælges mellem et søareal på 44, 57 eller 64 hektar, og i alle tilfælde ville Paludella-vældene med gul stenbræk være upåvirkede.

Næste skridt var en invitation til møde for lodsejere i april 2007.

Alle deltagerne var glade for projektet, og der blev skitseret en foreløbig tidsplan, der optimistisk forudsagde, at der ville være vand i søen inden udgangen af 2008.

Men så begyndte vanskelighederne, og syv måneder senere, i november 2007, vendte stemningen fuldstændig.

På dette andet møde med lodsejerne, hvori der også deltog repræsentanter for de forskellige organisationer, måtte statsskovdistriktet konkludere, at det »ud fra en samlet betragtning ikke er ønskeligt at gennemføre projektet, som det er beskrevet i forundersøgelsen på det foreliggende grundlag«.

Sjælden seglmos og vindelsnegl vil drukne i genskabt sø

Det var det nyoprettede Miljøcenter Ringkøbing, der havde stukket en kæp i hjulet for de entusiastiske naturgenoprettere.

Miljøcentret, der blev oprettet i januar 2007 som et statsligt organ, har bl.a. som opgave at udarbejde bevaringsplaner for de danske Natura 2000-områder, – og til dem hører Rosborg Sø. Derfor blev forundersøgelsen sendt til udtalelse hos miljøcentrets medarbejdere, og de kunne ikke anbefale projektet.

Begrundelsen var den, at ønsket om at genskabe de oprindelige naturforhold ville kollidere med forpligtelsen til at beskytte sjældne natur, som i årenes løb havde udviklet sig i den udtørrede sø.

Grundlaget for at udpege Rosborg Sø som habitatområde og tildele lokaliteten en særlige beskyttelsesstatus var – som tidligere nævnt – forekomsten af Paludella-væld med den sjældne Gul Stenbræk og forekomsten af odder.

Imidlertid gennemgik medarbejdere fra miljøcenteret området, og de fandt nu også værdifulde naturtyper som rigkær, hængesæk og kildevæld med kalkholdigt vand.

Dertil kom, at der voksede blank seglmos i kanten af hængesækken. Denne mos betragtes som en stor sjældenhed på europæisk plan. Ligeledes fandt man den meget sjældne kildevælds-vindelsnegl. Begge arter er på listen over, hvad der skal beskyttes af EU-habitatdirektivet.

Nu begyndte balladen om mere vand i søen.

Hvad ville der ske med mosplanter, snegle, hængesæk, væld og rigkær, når vandet begyndte at stige? Kunne det tænkes, at hængesæk og kær ville flyde med op på overfladen af den nye og større sø for at leve videre, eller ville disse meget værdifulde habitater drukne under den genskabte vandflade.

Det sidstnævnte negative scenario ved at genskabe Rosborg Sø var ikke belyst i forundersøgelsen.

Tilbage meldingen fra Miljøcenter

Ringkøbing var imidlertid klar: det ville få drastiske konsekvenser for rigkærene, hvis vandstanden blev hævet i Rosborg Sø.

Og selvom resultatet måske ikke blev så dramatisk, at de sjældne plantesamfund ville blive udslettet, så kunne det næppe undgås, at både sjældne planter, mosser og vindelsnegle ville få ringere vilkår for at overleve, mente man.

Ud fra en samlet betragtning konkluderede Miljøcenter Ringkøbing, at det ikke var ønskeligt at gennemføre projektet som beskrevet i forundersøgelsen. Derimod ville det være godt at holde området lysåbent ved at rydde buske og træer af vejen.

Konklusionen var så kategorisk, at Skov- og Naturstyrelsen Midtjylland måtte »omformulere« miljømilliardprojektet.

Naturgenopretningspengene skal bruges på græsning

Nu skal der ikke længere mere vand i Rosborg Sø.

Miljømilliardpengene, der var afsat til at genskabe søen og dens selvrensende egenskaber, vil nu blive brugt på at fjerne træer og buske ude på hængesækken. Derefter skal der indledes forsøg med at afgræsse arealet med kvæg og geder.

Skov- og Naturstyrelsen Midtjylland betaler selv for indhegning af hele det store område, og der betales også en årlig leje pr. ged. I november 2009 er der udsat 25 geder på otte hektar, hvor de altædende klovdyr skal gå vinteren over.

Lykkes forsøget, vil hele området fremover blive afgræsset med geder om vinteren, indtil buske og træer er væk. Om sommeren er det tanken, at forsvaret skal stå for afgræsning med kreaturer.

Tilbage står en række ubesvarede spørgsmål:

Hvordan vil det gå med hængesækken, når vandstanden ikke hæves?

Vil den alligevel gradvis tørre ud, så snegle og mosplanter forsvinder?

Eller vil den gro til, så de skygges væk?

Og hvor længe orker forsvaret at fælde træer og buske og græsse med geder og kvæg, når først pengene fra miljømilliarden er brugt op?

Kun tiden vil vise, om man traf det kloge valg, da en genskabelse af Rosborg Sø blev afvist.

KILDER

Anonym: Handlingsplan for bevaring af den truede planteart Gul Stenbræk (*Saxifraga hirculus*). Miljø- og Energiministeriet. Skov- og Naturstyrelsen 2000.

Christensen, Lars Bo: Skov- og Naturstyrelsen Feldborg Statsskovdistrikt – Forundersøgelse Rosborg Sø. Orbicon A/S, februar 2007.

Forfatterens besøg på lokaliteten, 10. oktober 2005.

Grove, P.V. (red.): Jylland. Illustreret Reisehaandbog. 2. udgave. Foreningen »Fremtiden«. I kommission hos O.H. Delbanco. København 1871.

Hansen, Bodil: Fjends Herred – Jyllands Midtpunkt. Mellem Alhede og Limfjord. Skive Museums Forlag 1999.

Hofmansen, P.K.: Tørlægningen af Flyndersø, Skallesø, Hellesø, Ladegaards Sø og Stubbergaard Sø 1871-1873. 61 s. Utrykt manuskript. Kopi hos Vinderup Egnshistoriske Arkiv.

HST 28. årg., 1908, nr. 3 og 4: »Ejeren af søen har andraget om assistance«.

HST 32. årg, 1912, nr. 9: »Andragende ved sagfører Ørum, Viborg. Kunstig afvandingsprojekt er under udarbejdelse«.

Jydske Dragonregiment: Ordensreglement for FINDERUP Øvelsesplads. Holstebro Kaserne 2003.

Krabbe, Erling m.fl.: FINDERUP Øvelsesplads. Drifts- og Plejeplan 2008-2022. Miljøministeriet. Skov- og Naturstyrelsen og Forsvarets Bygnings- og Etablisementstjeneste 2008.

Laustsen, Svend: Estvad og Rønbjerg sogne. Første del: Hovedtræk af sognenes historie indtil 1880. Skive Museums Forlag 2000.

Mail-korrespondance med kontorchef Søren Hald, Miljøcenter Ringkøbing, okt.-nov. 2009.

Mail-korrespondance med skovrider Poul Ravnsbæk, SNS Midtjylland, okt.-nov. 2009.

Munk, N.P.J.: Gaarden Rosborg og dens Beboere. Skivebogen 1965. Historisk Aarbog for Skive og Omegn, 56. bind.

Skotte Møller, H.U. (red.): Retablering af tørlagte søer og fjorde i Danmark. Miljøministeriets projektundersøgelser 1986. Samlerapport nr. VII – Appendix. Skov- og Naturstyrelsen 1987.

Statens Landvindingsudvalg, j.nr. 768. Rigsarkivet.

Fuglelivet i dag

Med tilladelse fra Dansk Ornitologisk Forening bringes her et uddrag af DOF-basen, der rummer et meget stort antal fugleobservationer fra alle betydningsfulde fuglelokaliteter i landet. Ønskes der en detaljeret og aktuel status for fuglelivet ved Rosborg Sø, så brug dette link: www.dofbasen.dk

Herunder ses en oversigt over de 42 fuglearter (og racer), som er registreret fra **Rosborg Sø** pr. 13. oktober 2009. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Lille Lappedykker	(3/6)	Storspove	(1/1)	Bynkefugl	(1/3)	Rødrygget Tornskade	(10/33)
Gråstrubet Lappedykker	(1/2)	Svaleklire	(1/1)	Sjagger	(2/220)	Stor Tornskade	(2/2)
Fiskehejre	(1/1)	Isfugl	(1/1)	Sangdrossel	(1/12)	Skovskade	(1/8)
Knopsvane	(2/6)	Grønspætte	(1/1)	Vindrossel	(2/38)	Sortkrage	(1/1)
Gråand	(1/32)	Sortspætte	(3/3)	Halemejse	(2/7)	Gråkrage	(1/14)
Troldand	(1/4)	Stor Flagspætte	(3/6)	Halemejse, Nordlig	(1/1)	Ravn	(2/7)
Musvåge	(6/15)	Hedelærke	(1/1)	Halemejse, Sydlig	(1/2)	Grønsisken	(2/57)
Fasan	(1/1)	Sanglærke	(1/2)	Topmejse	(1/2)	Dompap	(3/17)
Blishøne	(1/10)	Landsvale	(1/70)	Sortmejse	(1/1)	Kernebider	(2/5)
Enkeltbekkasin	(1/2)	Skovpiber	(1/3)	Blåmejse	(1/1)		
Dobbeltbekkasin	(7/39)	Gul Vipstjert	(1/1)	Træløber	(1/1)		

Herunder ses en oversigt over de 25 andre dyr (end fugle), som er registreret fra **Rosborg Sø** pr. 13. oktober 2009. I parentes ses antallet af observationer og individer i alt.

Skrubtudse	(1/10)	Dagpåfugleøje	(1/1)	Sandrandøje	(1/2)	Isblåfugl	(1/2)
Butsnudet Frø	(1/2)	Nældens Takvinge	(2/35)	Græsrandøje	(2/200)	Bølleblåfugl	(2/3)
Stregbredpande	(2/75)	Markperlemorsommerfugl	(1/5)	Engrandøje	(2/200)	Rådyr	(2/3)
Skråstregbredpande	(2/75)	Klitperlemorsommerfugl	(1/2)	Okkergul Randøje	(2/50)	Almindelig Firben	(1/1)
Stor Bredpande	(1/2)	Storplettet Perlemorsommerfugl	(1/10)	Dukatsommerfugl	(2/75)	Stålmorm	(1/1)
Stor Kålsommerfugl	(2/75)			Skovblåfugl	(1/1)	Snog	(1/1)
Lille Kålsommerfugl	(2/75)			Almindelig Blåfugl	(2/105)		

Plantelivet i og ved Rosborg Sø

TBU 15/41-2: Rosborg Sø

Rosborg Sø ligger i den øverste del af Mønsted Ådal. Mod nord ses randmørænelandskab, der er udformet som kuperet bakkeland af stor naturskønhed. Syd for Rosborg Sø og udspringet af Mønsted Å breder smeltevandsflodernes hedesletter sig.

Mønsted Å udspringer ca. 600 m syd for det sydlige bryn i Kragso Plantage (lok. 15/41-1). På det øverste stykke har vandløbet ringe fald. Bunden er blød og sandet. Efter få hundrede meter løber åen ind i Rosborg Sø, der tidligere har haft større udstrækning. Endnu ses en mindre, aflang, åben vandflade. Søen er forsøgt afvandet omkring 1937, men dette mislykkedes.

Dele af den tidligere sø og de omgivende, vidtstrakte fugtige kær er under stærk tilgroning af pilebuske især Øret Pil. Urtevegetationen er temmelig ensartet og domineres enten af Kær-Padderok og Bukkeblad, af Bredbladet Dunhammer, af Høj Sødgræs eller af Tagrør på de laveste dele. Langs ådalens rand optræder væld, hvor af flere paludellavæld med flere karakteristiske vældplanter, hvoraf flere er truede eller sårbare.

Ådalens sider rummer hede eller uopdyrket overdrev eller er tilplantede. Selve ådalen og dens østside indgår i Finderup Øvelsesplads (lok. 15/41-3).

Bevaring: Det er af største botaniske betydning, at det vidtstrakte kær område med pa-

ludellavældsvegetation omkring Rosborg Sø bevares. Det er derfor ønskeligt, at der foretages en delvis rydning af selvsåede krat, at yderligere afvanding undgås, at der ikke tilføres kunstgødning, og at ekstensiv græsning iværksættes på ugræssede dele.

Rosborg Sø og Mønsted Ådals øvre del bør sikres gennem fredning.

Vegetationstyper: Sø, vandløb, kær, paludellavæld

Højere planter: 1988: Liden Andemad, Alm. Baldrian, Bukkeblad, Djævelsbid, Dunet Dueurt, Kær-Dueurt, Alm. Ene, Engkarse, Alm. Firling, Sump-Fladstjerne, Fløjlsgræs, Sump-Forglemmigøj, Mangelblomstret Frytle, Vellugtende Gulaks, Maj-Gøgeurt, Hedelyng, Hjertegræs, Kryb-Hvene, Alm. Hønsetarm, Eng-Kabbeleje, Klokkeling, Hvid-Kløver, Kraggefod, Sump-Kællingetand, Smalbladet Kæruld, Vand-Mynte, Smalbladet Mærke, Eng-Nellikerod, Ager-Padderok, Dynd-Padderok, Kær-Padderok, Femhannet Pil, Grå-Pil, Øret Pil, Vand-Pileurt, Gåse-Potentil, Bidende Ranunkel, Alm. Rapgræs, Eng-Rapgræs, Revling, Glanskapslet Siv, Lyse-Siv, Kær-Snerre, Sump-Snerre, Rundbladet Soldug, Alm. Star, Næb-Star, Top-Star, Toradet Star, Gul Stenbræk(x), Alm. Sumpstrå, Rød Svingel, Alm. Syre, Høj Sødgræs, Kær-Tidsel, Tormantil, Tranebær, Kær-Trehage, Mose-Troldurt, Trævlekrone, Muse-Vikke, Læge-Øjentrøst

1986: Kær-Fladstjerne, Kødfarvet Gøgeurt, Kær-Mangeløv

1984: Leverurt

1900-1979: Sæd-Dodder(o), Bakke-Gøgeurt(o), Stortoppet Rapgræs(o), Flad Ulvefod(o)

Mosser: 1988: Aulacomnium palustre, Calliergonella cuspidata, Climacium dendroides, Marchantia polymorpha, Philonotis fontana, Rhytidiadelphus squarrosus

Lokalitetskode: + V I s-ms

Botanisk vurdering: Væld- og kær områderne ved Rosborg Sø er henført til kategori I på grund af I-biotop: Paludellavæld og på grund af rødlisteart.

1. Rødlistearter: Gul Stenbræk(x)
4. Paludellavældsindikatorer: Gul Stenbræk(x)

Fra lokaliteten foreligger et belæg i Dansk Herbarium på Botanisk Museum, der er bestemt til Tørve-Viol. Da planten er vegetativ, er der tvivl om rigtigheden af bestemmelsen.

Kilder: se Wind 1991.

TBU 15/41-3: Finderup Øvelseshøj

De 358 ha store plantager på Finderup Øvelseshøj (ialt 1068 ha, Forsvarsministeriet) består overvejende af nåleskov tillige med lidt løvskov af især Bøg og Eg. Plantagerne er fredskov. En del af området er uden opvækst af træer eller buske andre end Alm. Ene.

Den 6 ha store, brunvandede Movsø er uden afløb. Den har en største dybde på muligvis 4-5 m. Den er blevet mere alkalisk inden for det seneste tiår, idet pH i 1975 blev målt til 6,2 og i 1988 til 7,5, hvilket muligvis kan skyldes afstrømning fra plantager og marker.

Bevaring: Movsø er udpeget til naturvidenskabeligt interesseområde

Vegetationstyper: Nåleskov, løvskov, hede, sø

Højere planter: 1989: Blæresmælde, Blåbær, Blåhat, Blåmunke, Eng-Brandbæger, Bølget Bunke, Djævelsbid, Udspærret Dværgbunke, Alm. Ene, Engelskgræs, Gederams, Vellugtende Gulaks, Gyvel, Hedelyng, Krybende Hestegræs, Hindbær, Alm. Hvene, Glansbladet Hæg, Håret Høgeurt, Smalbladet Høgeurt, Liden Klokke, Bugtet Kløver, Hare-Kløver, Mangelbladet Lupin, Majblomst, Alm. Mangeløv, Kantet Perikon, Rejnfan, Revling, Alm. Røllike, Liden/Stor Skjaller, Lav Skorsoner, Skovstjerne, Gul Snerre, Lyng-Snerre, Sand-Star, Alm. Syre, Dusk-Syre, Tjærenelike, Tormantil, Alm. Torskemund, Tyttebær, Lancet-Vejbred, Strand-Vejbred, Muse-Vikke, Hunde-Viol, Læge-Øjentrøst 1985: Bøg, Alm./Vinter-Eg

Lokalitetskode: + S-H III r

Botanisk vurdering: 4. Hede- og overdrevsindikatorer: Alm. Ene, Lav Skorsoner

Kilder: se Wind 1991.